

DOI: 10.18372/2307-9061.67.17842

УДК 340.13(045)

В. Ю. Олещенко,

кандидат наук з державного управління

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1490-8875>

АКТИВНИЙ І ПАСИВНИЙ КРИТЕРІЙ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: verona21.ua@gmail.com

Мета: дослідити передумови правопорушень у сфері прав людини та запропонувати їх класифікації для створення більш дієвих механізмів для захисту та забезпечення прав людини, а також зниження рівня порушень у цій сфері. **Методологічну основу** дослідження складають загальні методи мислення, функціональний, системний, структурний та синергетичний методи.

Результати: запропоновано порушення у сфері прав людини розподіляти за критерієм дії на активне і пасивне, на підставі яких визначати передумови, що спричиняють порушення у зазначеній сфері. Активний критерій порушення прав людини вбачається у зовнішній активній дії або бездіяльності, який спрямований на умисне порушення або перешкодження реалізації прав іншою особою, пасивний критерій передбачає порушення прав людини за умови відсутності наявних механізмів та засобів до їх реалізації. **Обговорення:** у питанні щодо дотримання та забезпечення прав людини значна увага приділяється механізмам забезпечення, проте також вартує уваги передумови порушення цих прав. На проблему недостатньої забезпеченості прав людини можливо дивитися крізь призму передумов їх порушення, тим самим вирішуючи питання не на етапі вже порушених прав, а запобігаючи таким діям.

Ключові слова: права людини; порушення прав людини; механізми забезпечення прав людини; гарантії прав людини.

Постановка проблеми та її актуальність. Центральне місце в правовій системі України належить правам людини. Без сумніву, дана категорія, крок за кроком, поступово, зайняла свою позицію справедливо. Існує багато підходів щодо розуміння прав людини, їх змістовного та ціннісного аналізу. Проте, більш актуального значення набуває питання забезпечення, гарантування і визначення механізмів реалізації та дотримання прав людини, а також системне розширення переліку прав людини у національному законодавстві у відповідності до міжнародних і європейських стандартів. Особливого значення це питання для України постає сьогодні, в період військової агресії РФ на території нашої держави, що спричинила масштабне

руйнування міст та переселення населення і відповідних наслідків.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Теоретичною базою для дослідження тематики статті є наукові праці Рабіновича П., Козюбри М., Шевчука С., наукова діяльність яких присвячена дослідженню прав людини. Оцінку загального стану дотримання забезпечення прав людини було здійснено на основі досліджень моніторингових показників Української Гельсінської спілки з прав людини, «Індексу людського розвитку» ПРООН в Україні, Щорічної та Спеціальної доповіді Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, загальнонаціональному дослідженні «Що українці знають і думають про права людини».

Метою наукової статті є дослідження передумов правопорушень у сфері прав людини та спроба їх класифікації для створення більш дієвих механізмів для захисту та забезпечення прав людини, а також зниження рівня порушень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення прав людини є досить складне і багатокомплексне питання. Тому в цьому напрямі співпрацюють різні інституції за різними напрямками, залежно від цілей та методик. Це і діяльність науковців, яка присвячена науковому обґрунтуванню проблеми забезпечення прав людини із виявленням відповідних теоретичних і практичних прогалин застосування законодавства і механізмів його реалізації. Також, значний вплив у цьому питанні належить діяльності громадських організацій, метою яких є дослідження стану забезпечення прав людини з урахуванням різних методик та показників, безпосередній активний внесок щодо підвищення рівня забезпечення прав людини – громадські проекти участі у державній політиці забезпечення прав людини. Це і діяльність міжнародних організацій в розвитку політики забезпечення прав людини в Україні: ПРООН в Україні, ЮНІСЕФ, грантові програми Європейського Союзу, програми стажування та обміну досвідом тощо, міжвідомчі проекти та програми.

З огляду на різні показники і дані, можна стверджувати, що в загальному вигляді порушення прав людини можна характеризувати за такими критеріями:

- активне;
- пасивне.

Активний критерій (як підстава) полягає у прямому зовнішньому порушенні прав людини, природних та позитивних (громадянських). Такими порушеннями можна вважати посягання на життя та здоров'я, фізичну недоторканість людини іншими особами; дискримінація за різними ознаками: статі, віку, національності, віросповідання тощо (наприклад, коли роботодавець на заміщення вакантної посади встановлює обмеження щодо статі претендента або віку, що є прямим порушенням конституційного принципу рівності та права на працю, гідний

рівень життя або як наприклад судова справа № 640/23182/19 про відмову прийняття заяви на призначення субсидії управління праці та соціального захисту населення адміністрації Новобаварського району Харківської міської ради через відсутність зазначеного номеру мобільного телефону, не враховуючи той факт, що в особи немає мобільного телефону та немає фінансової можливості його придбати [4]); булінг (право на повагу до гідності); або право на рівність (краще деталізувати: рівну можливість) порушуються так звані «по-знайомству», «по-дзвінку» та інші приклади порушення прав людини, коли людина, не за власним бажанням позбавляється можливості реалізації свого права через активну зовнішню негативну поведінку або бездіяльність інших учасників суспільних (правових) відносин. Таким чином, враховуючи вищезазначене, можна надати термінологічне обґрунтування поняттю «*активне порушення прав*», а саме як позбавлення можливості особи реалізації своїх прав через зовнішнє протиправне діяння або бездіяльність, спрямоване на перешкоджання можливості або взагалі позбавлення цієї можливості реалізації особою своїх прав.

Складовим елементом активного критерію є наявність суб'єкта правопорушення. В даному контексті важливим є визначення психологічних особливостей особистості. Визначення такої специфіки надасть змогу визначити підстави вчинення правопорушення. Наприклад, що саме вплинуло на протиправну поведінку особи: особистий вибір (протест проти суспільства, системи, держави, влади); наслідок недостатнього виховання (вплив сім'ї на формування життєвих цінностей); середовище, в якому знаходиться особа-правопорушник; недостатній рівень правосвідомості та правової культури особи (освіта, розвиток тощо); хвороба (психічні розлади).

Пасивний критерій полягає у відсутності механізмів (умов, засобів) для забезпечення прав людини, через що людина позбавлена можливості реалізації своїх прав. Здебільшого, це стосується порушення позитивних прав людини, обов'язки забезпечення яких покладається на державу і передбачає наявність та використання

її ресурсів. Наприклад, людина позбавлена довільного забезпечення свого конституційного права на освіту, якщо найближчий навчальний заклад (дошкільний або середньої освіти) знаходиться на далекій відстані, в іншому населеному пункті і відсутня організація щодо перевезення людей. Тобто, у формальному вигляді держава забезпечує таке право, побудувавши освітній заклад та організувавши освітній процес, та виділивши навчальні місця незалежно від місця проживання. Але фактично, особа позбавлена можливості без перешкод реалізувати своє право. Так само і право на охорону здоров'я. Якщо медичний заклад розташований далеко або відсутній лікар (посада спеціаліста вакантна), недостатня кількість медичного транспорту тощо, це також є ускладненням можливості реалізації людиною своїх прав. Окремим питанням у цьому постає право на судовий захист. Завантаженість судів, бюрократизм процесів та невизначеність судових строків ускладнює процес захисту та поновлення порушених прав. До часу прийняття судового рішення чи постанови, особа залишається незахищеною. Отже, під «пасивним порушенням прав» слід розуміти неможливість (або наявність перешкоди для вільної) реалізації особою своїх прав, пов'язаної із відсутністю механізмів, способів, засобів їх забезпечення. Тобто, наприклад, держава закріплює право на освіту, визначивши його в Конституції України, Верховна Рада України це право гарантує через прийняття Закону України «Про освіту», де зазначає, що кожен має право на якісну та доступну освіту. Міністерство освіти і науки України, як спеціальний, уповноважений орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, забезпечує право на освіту за допомогою організаційно-правових заходів: підзаконні нормативно-правові акти в зазначеній сфері, затвердження освітніх програм, стандартів, вимог, тендера на будівництво закладів освіти тощо. Проте, освітні заклади різних рівнів не будуються в кожному населеному пункті або недостатність державного фінансування призводить до скорочення науково-педагогічного, педагогічного штату. Юридично, всі механізми гарантії права на освіту є, існують і функ-

ціонують. Де факто, відсутність будь-якого складового елементу або засобу у системі забезпечення права на освіту є підставою до неможливості або обмеженої можливості його реалізації.

Особливо уразливою групою людей в межах пасивного критерію є вразливі та мало захищені верстви населення: особи з інвалідністю, пенсіонери, діти-сироти, багатодітні сім'ї, мало-забезпечені сім'ї, безробітні і навіть молодь. Соціальний, матеріальний, фізичний стан таких осіб ускладнює можливість повноцінного забезпечення своїх гарантованих прав.

Окремим питанням стоїть забезпечення прав маргіналізованих верств населення (особи без постійного місця проживання, особи, які мають залежності (від алкоголю, наркотиків) тощо). Питання полягає у бажанні зазначеної категорії повернутися в систему суспільства і бути носієм своїх прав і мати бажання їх реалізовувати. І це є проблема здебільшого не цієї категорії осіб, а інтерес чи проблема держави яким чином стимулювати таких осіб до суспільно належної поведінки.

Якщо порівнювати активний і пасивний критерій порушення прав, то акцент (підставу визначення критерію) варто ставити на дію, спрямовану на порушення прав, тобто яким чином порушуються права. При активному критерії, дія має вираз у позбавленні або перешкоджанні реалізації прав, зовнішньому активному втручанні, а при пасивному критерії, дія має вираз у відсутності механізмів гарантії і забезпечення цих прав, пасивній перешкоді у реалізації прав особою.

Однією із ознак пасивного критерію порушення прав є гарантована рівність всіх у правах, але нерівна можливість щодо їх реалізації. З цієї позиції існує багато досліджень, присвячених питанням нерівності, яка існує серед населення України в контексті можливості доступу до державних інструментів щодо забезпечення прав.

Висновки. За результатами досліджень, які були подані у статті, при вирішенні питання щодо порушення прав людини, пропонується застосовувати критерій до визначення причин, які виступають підставами порушення прав лю-

дини. На основі аналізу результатів моніторингових даних серед найбільш порушуваних прав людини, автором пропонується зазначені порушення поділяти за критерієм дії на активні і пасивні порушення. Під активним порушенням прав пропонується розуміти позбавлення можливості особи реалізації своїх прав через зовнішнє протиправне діяння або бездіяльність, спрямоване на перешкоджання можливості або взагалі позбавлення цієї можливості реалізації особою своїх прав. Під пасивним порушенням прав слід розуміти неможливість (або наявність перешкоди для вільної) реалізації особою своїх прав, пов'язаної із відсутністю механізмів, способів, засобів їх забезпечення.

Визначення передумов порушення прав людини за допомогою критеріїв дій на активне і пасивне, надасть змогу або зменшити кількість таких випадків або взагалі виключити їх.

Якщо застосовувати активний критерій як основу при дослідженні, наприклад, загальний моніторинг, можна визначити проблемні ділянки і спрямовувати всі наявні інструменти саме на подолання цих прогалин. Наприклад, визначивши регіони з найнижчим рівнем правової культури і правової свідомості, території з високим рівнем злочинності тощо, можна застосовувати державні механізми усунення таких проблем, тим самим вже реагуючи не на факт порушення прав людини, а на причини, на випередження.

При визначенні пасивного критерію як підставу до порушення прав людини, так само як і за активним критерієм, є можливість усунути прогалини, які спричиняють порушення прав людини. Наприклад, запровадити пасивний критерій у моніторинг окремих територій, що надасть змогу визначити які саме права найчастіше порушуються і що потрібно зробити, щоб ці порушення зупинити.

Тобто, ідея поділу порушень прав людини за активним і пасивним критерієм, у загальному значенні, має на меті попередження таких правопорушень, усунення або зменшення підстав до їх вчинення. Застосування зазначених критеріїв також доцільно у трансформації механізмів забезпечення прав людини, коли обсяг проблеми є занадто великий та обтяжливий для

держави, ймовірно, що попередження порушень у сфері прав людини є одним із вирішення даної проблеми.

Література

1. Гендерний профіль України. Доповідь ПРООН в Україні. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/gender-profile-ukraine> (дата звернення 31.05.2023).

2. Доповідь про стан людського розвитку за 2019 рік. За межами доходів, за межами середніх показників, за межами проблем сьогодення: нерівність у стані людського розвитку в XXI сторіччі. Документ ПРООН. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/human-development-report-2019-overview> (дата звернення 31.05.2023).

3. Місцевий індекс прав людини Північної ОТГ Рівненської області: звіт моніторингу / О. Романова, А. Преподобний, А. Іщик, І. Мельникович / за ред. проф. А. Галай, М. Цип'ячук. Рівне: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2018. 87 с.

4. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва по справі № 640/23182/19 від 02 бер. 2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95237005> (дата звернення 31.05.2023).

5. Спеціальна доповідь Уповноваженого ВРУ з прав людини щодо додержання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%96/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C.pdf> (дата звернення 24.05.2023).

6. Чулінда Л.І., Слуцька О.С. Порушення прав людини під час війни в Україні. *Modern problems in science*. 2022. № 19. С. 269.

7. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2022 рік Уповноваженого ВРУ з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf> (дата звернення 29.05.2023).

8. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження, третя хвиля (2016–2018–2020): скорочена версія /

А. Сухарина, В. Яворський, С. Колишко, Т. Печончик, І. Гуцуляк, К. Семьоркіна; під заг. ред. Т. Печончик. Київ, 2021. 84 с.

References

1. Hendernyi profil Ukrainy. Dopovid PROON v Ukraini. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/gender-profile-ukraine> (data zvernennia 31.05.2023).

2. Dopovid pro stan liudskoho rozvytku za 2019 rik. Za mezhamy dokhodiv, za mezhamy serednikh pokaznykiv, za mezhamy problem sohodennia: nerivnist u stani liudskoho rozvytku v XXI storichchi. Dokument PROON. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/human-development-report-2019-overview> (data zvernennia 31.05.2023).

3. Mistsevyi indeks prav liudyny Piskivskoi OTH Rivnenskoï oblasti: Zvit monitorynhu / O. Romanova, A. Prepodobnyi, A. Ishchuk, I. Melnykovich / za red. prof. A. Halai, M. Tsypriashchuk. Rivne: Ukrainka Helsinska spilka z prav liudyny, 2018. 87 s.

4. Rishennia Okruzhnogo administratyvnoho sudu m. Kyieva po spravi № 640/23182/19 vid

02 ber. 2021 r. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95237005> (data zvernennia 31.05.2023).

5. Spetsialna dopovid Upovnovazhenoho VRU z prav liudyny shchodo doderzhannia prav osib, yaki postrazhdaly vnaslidok zbroinoi ahresii rf proty Ukrainy. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%96/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C.pdf> (data zvernennia 24.05.2023).

6. Chulinda L.I., Slutska O.S. Porushennia prav liudyny pid chas viiny v Ukraini. *Modern problems in science*. 2022. № 19. S. 269.

7. Shchorichna dopovid pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini za 2022 rik Upovnovazhenoho VRU z prav liudyny. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf> (data zvernennia 29.05.2023).

8. Shcho ukraintsi znaiut i dumaiut pro prava liudyny: zahalnonatsionalne doslidzhennia, tretia khvyliia (2016–2018–2020): skorochena versiia / A. Sukharyna, V. Yavorskyi, S. Kolyshko, T. Pechonchuk, I. Hutsuliak, K. Semorkina; pid zah. red. T. Pechonchuk. Kyiv, 2021. 84 s.

ACTIVE AND PASSIVE CRITERIA OF VIOLATION OF HUMAN RIGHTS

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: verona21.ua@gmail.com

Purpose: to investigate the prerequisites of violations in the field of human rights and to propose their classification in order to create more effective mechanisms for the protection and enforcement of human rights, as well as to reduce the level of violations in this field. **The methodological basis of the research** consists of general methods of thinking, functional, systemic, structural and synergistic methods. **Results:** it is proposed to divide violations in the field of human rights according to the criteria of action into active and passive, on the basis of which to determine the prerequisites that cause violations in the specified field. The active criterion of violation of human rights is seen in an external active action or inaction, which is aimed at the intentional violation or obstruction of the exercise of rights by another person, the passive criterion involves the violation of human rights in the absence of available mechanisms and means for their implementation. **Discussion:** in the issue of the observance and enforcement of human rights, considerable attention is paid to enforcement mechanisms, but the prerequisites for the violation of these rights are also worthy of attention. It is possible to look at the problem of insufficient provision of human rights through the prism of the prerequisites for their violation, thereby solving the issue not at the stage of already violated rights, but preventing such actions.

Ensuring human rights is a rather complex and complex issue. Therefore, in this direction, various institutions cooperate in different directions, depending on the goals and methods. When solving the issue of violation of human rights, it is proposed to apply the criterion to determine the reasons that are the basis of the violation of human rights.

Based on the analysis of the results of monitoring data among the most violated human rights, the author proposes to divide these violations into active and passive violations according to the criterion of action. Under active violation of rights, it is proposed to understand the deprivation of a person's opportunity to exercise his rights due to an external illegal act or inaction aimed at hindering the possibility or altogether depriving him of this opportunity to exercise his rights. The passive violation of rights should be understood as the impossibility (or the presence of an obstacle to the free exercise) of a person's rights due to the lack of mechanisms, methods, and means of ensuring them.

Determining the prerequisites for the violation of human rights using criteria for active and passive actions will make it possible to either reduce the number of such cases or eliminate them altogether. That is, the idea of dividing violations of human rights according to active and passive criteria, in a general sense, aims to prevent such violations, eliminate or reduce the grounds for their commission. The application of the specified criteria is also appropriate in the transformation of mechanisms for ensuring human rights, when the volume of the problem is too large and burdensome for the state, it is likely that the prevention of violations in the field of human rights is one of the solutions to this problem.

Key words: human rights; violation of human rights; mechanisms for ensuring human rights; guarantees of human rights.

Стаття надійшла до редакції 01.06.2023